ΜΕΛΕΤΑΙ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΕΝ ΤΩ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩ ΚΡΑΤΕΙ

μς') Provincia Mesothinie. Episkepsis Damatrios. Provincia Nicomedie. Episkepsis Pillarum et Pithion.

Ἐγκαταλείποντες τὰς παρυφὰς τοῦ Αἵμου καὶ τὰς θρακικὰς πόλεις[1], διαπεραιούμεθα εἰς τὴν μικρασιατικὴν ἀκτήν. Αἱ πρῶται διοικητικαὶ περιφέρειαι, τὰς ὁποίας θὰ συναντήσωμεν, εἶναι τὸ θέμα Μεσοθυνίας, ἡ ἐπίσκεψις Δαματρύος, τὸ θέμα Νικομηδείας καὶ ἡ ἐπίσκεψις Πυλῶν καὶ Πυθίων. Θὰ ἐξετάσωμεν αὐτάς, τὴν μίαν παραλλήλως πρὸς τὴν ἄλλην, διότι ἅπασαι προῆλθον ἐκ τῆς διασπάσεως τοῦ παλαιοῦ θέματος τῶν Ὀπτιμάτων, τὸ ὁποῖον, μολονότι δὲν ἐξέλιπε παντελῶς, φέρεται ἐνίοτε καὶ ὡς «Βιθυνῶν καὶ Παφλαγόνων ἐπαρχία»[2].

Τῆς Μεσοθυνίας ὡς ἰδιαιτέρας διοικητικῆς περιφερείας δὲν ὑπάρχει, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, παλαιοτέρα μνεία. Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐκθέσωμεν ἐν καιρῷ τὰς μετὰ τὸ ἔτος 1204 τύχας της, σημειώνομεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἀπετέλει τὸ μέσον τμῆμα τῆς παλαιᾶς Θυνίας, τῆς ἀρκτικῆς δηλαδὴ Βιθυνίας[3], εἶχε δέ, κατὰ τὸν Καντακουζηνόν, πολλὰς δυσχωρίας καὶ «ὀχυρότητας αὐτοφυεῖς»[4].

Ἡ ἐπίσκεψις Δαματρύος περιελάμβανε τὴν ὁμώνυμον πόλιν, ἔνθα ὑπῆρχον παλαιότερον αὐτοκρατορικὰ ἀνάκτορα, καὶ τὸ ὄρος ἐπὶ τοῦ βορείου τμήματος τῆς Βιθυνίας, τὸ νεῦον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν[5], οὐχὶ μακρὰν τῆς Χαλκηδόνος. Ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου εἶχον ἱδρυθῆ δύο μοναστήρια, τὸ

[1] Βλ. τῆς μετὰ χεῖρας Ἐπετηρίδος, τόμ. ΙΖ' (1941), σελ. 208-274, καὶ ΙΗ' (1948), σελ. 42-62.

[2] Χωνιάτης, σελ. 25.

[3] Tafel, Symbolæ criticæ, Α', σελ. 85-88.

[4] Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 342.

[5] Oberhummer, Damatrys, ἐν Pauly-Wissowa, RE, τόμ. Δ', στ. 2053. Τὰ χωρία τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων παρὰ Tafel, Αὐτόθι, σελ. 88-90. Πρβλ. Γ. Γεωργιάδου-Ἀρνάκη, Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοὶ (Ἀθῆναι, 1947), σελ. 144-145 καὶ σημ. 40.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου [1] καὶ τὰ Σπειρά, κτίσμα τοῦ Σαρακηνοῦ ἐξωμότου καὶ εὐνοουμένου τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ πατρικίου τοῦ Σαμωνᾶ [2]. Εἰς τὴν κορυφήν του κατέληγεν ὁ Φάρος, ὁ ὁποῖος διὰ φρυκτωριῶν ἐσήμαινεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὴν ἔφοδον τῶν ἀντιπάλων [3].

Ἡ ἐπαρχία Νικομηδείας, πρωτευούσης τοῦ θέματος Ὀπτιμάτων, περιελάμβανε τὸ ὑπόλοιπον πρὸς νότον τμῆμα τοῦ θέματος τούτου, ὁριζόμενον πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Σαγγαρίου [4], ὁ ὁποῖος πάντως κατέλειπε τὴν Νίκαιαν εἰς τὸ ὅμορον θέμα τοῦ Ὀψικίου. Ἐπαρχίαν Νικομηδείας μνημονεύει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης [5], εἴς τινα δὲ Γεώργιον, κομμερκιάριον τῆς πόλεως, ἀναφέρεται μολυβδόβουλλον τοῦ Η' - Θ' αἰῶνος [6].

Κέντρον τῆς ἐπισκέψεως Πυλῶν καὶ Πυθίων ἀπετέλουν τὰ δύο ὁμώνυμα πολίσματα τῆς Βιθυνίας. Αἱ Πύλαι ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, μεταξὺ Ποσειδίου καὶ Ἑλενοπόλεως [7], ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ συνήθως ὡς τόπος ἀποβιβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ὁσάκις οὗτος ἐπεχείρει ταξείδιον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν [8]. Εἰς τὴν βιθυνικὴν ταύτην πόλιν, ἀνήκουσαν παλαιότερον εἰς τὸ θέμα Ὀπτιμάτων [9], ὑπῆρχον θέρμαι καὶ «βασίλειοι δόμοι» [10].

μζ') *Provincia Opsikiu et Eugeu cum episkepsi Lopadiu et Apolloniade.*

Πρὸς δυσμὰς τῆς ἐπαρχίας Νικομηδείας ἔκειτο τὸ θέμα Ὀψικίου καὶ Αἰγαίου μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Λοπαδίου καὶ Ἀπολλωνιάδος.

Τὰ κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ θέματος Ὀψικίου δὲν ἔχουν ἐπαρκῶς διευκρι-

---

[1] Θεοφάνης, Α', σελ. 436 - 437.

[2] Σ. Β. Κουγέα, Κῶδιξ τοῦ πατρικίου Σαμωνᾶ, Byz. - Neugr. Jahrbücher, τόμ. 5 (1926), σελ. 203.

[3] Βλ. L. Bréhier, Les Institutions de l'Empire byzantin, (Παρίσιοι, 1949), σελ. 332.

[4] Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ, τόμ. Γ', σελ. 27, ἀπαριθμήσεως τῶν πόλεων τοῦ θέματος Ὀπτιμάτων.

[5] Χωνιάτης, σελ. 23.

[6] G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 246.

[7] W. M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, (Λονδῖνον, 1890), σελ. 187.

[8] Πορφυρογέννητος, τόμ. Α', σελ. 474.

[9] Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος χωρίου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ κελεύει «τὸν δομέστικον τῶν Ὀπτιμάτων, ἵνα κἀκεῖνος εὑρεθῇ μετὰ πάντων τῶν Ὀπτιμάτων εἰς Πύλας...».

[10] Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, σελ. 144. Tafel, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 91 - 92.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

νηθῇ [1]. Ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, τὸ ὀψίκιον (obsequium) ἦτο ἀρχικῶς σῶμα τῆς ἀκολουθίας τοῦ αὐτοκράτορος [2]. Ἡ παλαιοτέρα πιθανὴ μνεία τοῦ σώματος τούτου φέρεται κατὰ τὸ ἔτος 626 [3]· πάντως εἰς τὴν ϛ′ οἰκουμενικὴν Σύνοδον παρέστη ὁ «κόμης τοῦ βασιλικοῦ ὀψικίου», εἰς δὲ τὴν ἐπιστολὴν Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β′ (687) μνημονεύεται τὸ Imperiale Obsequium [4].

Πιστεύεται συνήθως ὅτι τὸ τάγμα τῶν Ὀψικιάνων, ἐγκατασταθὲν εἰς τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν χώραν ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 688. Τότε πράγματι ὁ Θεοφάνης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β′ ἐναντίον τῶν Σλάβων, πλήθη τῶν ὁποίων παραλαβὼν «εἰς τὰ τοῦ Ὀψικίου διὰ τῆς Ἀβύδου περάσας κατέστησε μέρη» [5]. Λησμονεῖται ὅμως ὅτι ὁ χρονογράφος, συντάσσων τὸ ἔργον του κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ′ αἰῶνος, ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ὅρον κατ᾽ ἀναχρονισμόν. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐνισχύει ἡ παρατήρησις ὅτι ἐπὶ μολυβδοβούλλου τοῦ ἔτους 694 - 695 ἡ διοικητικὴ περιφέρεια φέρεται ὑπὸ τὸ παλαιὸν ὄνομα «Βιθυνῶν ἐπαρχία» [6]. Ἑπομένως ἡ ἐγκατάστασις τοῦ ὀψικίου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἢ τοὐλάχιστον ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματός του εἰς τὴν περιφέρειαν πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ζ′ ἢ τὰ πρῶτα τοῦ Η′ αἰῶνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἱδρύσεώς του τὸ θέμα Ὀψικίου συνώρευε πρὸς ἀνατολὰς μὲ τὸ θέμα τῶν Ἀρμενιακῶν καὶ πρὸς νότον μὲ τὰ θέματα τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Θρᾳκησίων, ἀφ᾽ ὅτου ὅμως ἱδρύθησαν αἱ περιφέρειαι Βουκελλαρίων καὶ Ὀπτιμάτων, ἡ ἔκτασίς του περιωρίσθη. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ι′ αἰῶνος ἐξετείνετο κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου ἀκρωτηρίου Δασκυλίου μέχρι

---

[1] Ἰ. Κουλακόφσκη, Παρατηρήσεις περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ θέματος Ὀψικίου (ρωσσ.), Viz. Vremennik, τόμ. 11 (1904), σελ. 49 - 62.

[2] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ′, σελ. 24.

[3] E. Stein, Studien zur Geschichte des byz. Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinian II und Tiberius Constantinus (Stuttgart, 1919), σελ. 131.

[4] Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima Collectio, τόμ. ΙΑ′, στ. 737.

[5] Θεοφάνης, τόμ. Α′, σελ. 364.

[6] Προσφυῶς ὁ κ. Στ. Κυριακίδης, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 384, ἐχρησιμοποίησε τὴν μαρτυρίαν τοῦ περιφήμου περὶ Σλάβων τῆς Βιθυνίας μολυβδοβούλλου ὡς terminum post quem διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ θέματος, ἐδέχθη ὅμως ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τὴν γνώμην τοῦ Pantchenko, ὁ ὁποῖος ἐπίστευσεν ὅτι τὸ μνημεῖον ἀνήκει εἰς τὸ ἔτος 650. Ἤδη ὅμως ὁ Κουλακόφσκη προέτεινε τὴν χρονολογίαν 709/710, ὁ δὲ G. Ostrogorsky, Geschichte des byz. Staates, σελ. 85, σημ. 3, εὐστοχώτερον τὸ ἔτος 694/695. Πρὸς τὴν παλαιοτέραν γνώμην τοῦ Pantchenko συνετάχθη τελευταίως, ἄνευ ἐπαρκῶν λόγων, ὁ P. Charanis, The Slavic Element in Byzantine Asia Minor in the thirteenth Century, Byzantion, τόμ. 18, σελ. 70, σημ. 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

τῆς Ἀβύδου, εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν ἔφθανε μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Κοτυαίου[1]. Πότε τὸ θέμα Αἰγαίου συνήφθη πρὸς τὸ τοῦ Ὀψικίου δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Τῷ 1162 ἀναφέρεται τὸ τελευταῖον μόνον[2]. Ὁ Ἀκροπολίτης πρῶτος, ὁμιλῶν περὶ τῆς λατινικῆς κατακτήσεως, λέγει ὅτι «τό τε γὰρ ἅπαν θέμα Ὀψικίου καὶ Αἰγαίου καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Ἀτραμύττιον τῶν Ἰταλῶν ἐγεγόνει»[3]. Ἄλλην μνείαν τοῦ ἡνωμένου τούτου θέματος δὲν γνωρίζομεν.

Ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως ἡ ἐπίσκεψις Λοπαδίου καὶ Ἀπολλωνιάδος. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἔκειντο παρὰ τὴν Ἀπολλωνιᾶτιν λίμνην. Τὸ Λοπάδιον (σημ. Ulubad) μνημονεύεται κυρίως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν, φέρεται δὲ ἀνοικοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Β′ (1118-1143)[4]. Τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν του ὤφειλεν εἰς τὴν παρ᾽ αὐτὸ γέφυραν τοῦ Ῥυνδακοῦ ποταμοῦ[5]. Οἱ Λατῖνοι τῆς κατακτήσεως ἐγνώρισαν τὸ Λοπάδιον, ὡς καὶ τὴν Ἀπολλωνιάδα, ἀναγράφουν δὲ τὰς πόλεις ὑπὸ τὰ παρεφθαρμένα ὀνόματα Lupaire καὶ Pulinach[6]. Ὁ Schlumberger ἐδημοσίευσε μολυβδόβουλλον τοῦ Η′-Θ′ αἰῶνος ἀνῆκον εἴς τινα Ἐπιφάνιον, βασιλικὸν κουβικουλάριον καὶ ξενοδόχον «τοῦ Λουπαδίου»[7]. Ἡ Ἀπολλωνιὰς ἢ Ἀπολλωνία (σημ. Aboliont) ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τῆς λίμνης, πρὸς δυσμὰς τῆς Προύσης, ἐπὶ βραχώδους χερσονήσου. Ὁ Στράβων ὠνόμαζεν αὐτὴν Ἀπολλωνίαν ἐπὶ Ῥυνδάκῳ, ἐκ τοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος χύνεται εἰς τὴν λίμνην. Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀπολλωνιάδος, φερομένη ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεοτοκία ἢ Θεοτοκιανὴ εἰς τὰς συνόδους τοῦ 680 καὶ 692 καὶ μεταγενεστέρως, ὑπήγετο ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Νικομηδείας[8].

μη′) Provincia Acherau.

Τὸ θέμα Ἀχυράους δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστόν, οὐδεμία δὲ ὑπάρχει πληροφορία περὶ τῆς ἐκτάσεώς του. Ἐντύπωσιν πάντως προξενεῖ ἡ ἀπουσία τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος τῶν Θρακησίων, τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ λεχθῇ ἐν τῷ

---

[1] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ′, σελ. 24-26.
[2] Ἰ. Σακκελίωνος, Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, σελ. 136.
[3] Ἀκροπολίτης, τόμ. Α′, σελ. 11, ἔκδ. Heisenberg.
[4] Tafel, Symbolæ criticæ, Α′, σελ. 95.
[5] W. M. Ramsay, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 160.
[6] Villehardouin, παρ. 320, 341 ἔκδ. Faral, τόμ. Β′, σελ. 129, 151.
[7] G. Schlumberger, Sigillographie, σελ. 246.
[8] Ἀ. Μεσιτίδου-Β. Δεληγιάννη, Ἡ Ἀπολλωνιάς, Μικρασιατικὰ Χρονικά, τόμ. 3 (1940), σελ. 420-442. Πρβλ. W. M. Ramsay, Ἔνθ᾽ ἀνωτ, σελ. 181.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

οἰκείῳ τόπῳ, ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον καὶ μετὰ τὸ 1204. Ἡ παρατήρησις αὕτη, συνδυαζομένη μὲ τὴν καθ' ὅλου διάρθρωσιν τῶν διοικητικῶν περιφερειῶν, ὡς ἐμφανίζει αὐτὰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 1198, ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπαρχία Ἀχυράους περιέλαβε τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ διασπασθέντος θέματος τῶν Θρακησίων.

Τῆς Ἀχυράους ἡ ἀκριβὴς θέσις ἀμφισβητεῖται. Τὸ τοπωνύμιον φέρεται καὶ ὑπὸ τοὺς τύπους *Ἀχειραῶ* καὶ *Ὀχυρά,* πιστεύεται δὲ ὅτι οἱ ὀρθοὶ τύποι θὰ ἦσαν *Ἀχυραῶ* ἢ *Ἀχῦραι* [1]. Ὁ Tafel σημειώνει ἀορίστως ὅτι ἡ πόλις ἐγειτνίαζε πρὸς τὴν Πέργαμον καὶ τὸ Λοπάδιον [2]. Κατὰ τὸν Ramsay, Ἀχυράους εἶναι ἢ τὸ βυζαντινὸν ὄνομα τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀδριανοῦ Θῆραι ἢ γειτονικὸν φρούριον, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησεν ἐκείνην. Ἔκειτο, κατὰ τὸν ἄγγλον γεωγράφον, ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὥρματο ἐκ Μελιτουπόλεως καὶ διήρχετο διὰ τῶν κοιλάδων τοῦ Ἕρμου καὶ τοῦ Καΐκου, ὅπου τὸ σημερινὸν Bali-Kesri [3]. Ὁ W. Tomaschek προσήγαγε περαιτέρω διευκρινήσεις, καθορίσας, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δρομολογίου τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας, ὅτι εἰς τὴν Ἀχυράους συνηντῶντο δύο ὁδοί: ἡ μία ὡδήγει πρὸς τὰς πόλεις τῆς ἀκτῆς τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἡ δευτέρα ἔφερε πρὸς τὴν Φιλαδέλφειαν, ἀπέχουσαν πορείαν ὀκτὼ ἡμερῶν. Κατὰ τὰ ἄλλα δέχεται τὸν ταὐτισμὸν πρὸς τὰς Ἀδριανοῦ Θήρας καὶ τὸ σημερινὸν Bali-Kesri [4]. Χωρὶς νὰ προτείνῃ ἰδίαν λύσιν, ὁ Μηλιαράκης ἀναζητεῖ δυτικώτερον τὴν πόλιν [5].

Ὅτι ἡ Ἀχυράους, ἡ Ἀχυρώνυμος πόλις, ὅπως τὴν ὀνομάζει παίζων ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Β' (1222 - 1240), ὁ ὁποῖος διῆλθεν ἔτη τινὰ εἰς τὴν γειτονικὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Πανευμόρφου, πρέπει νὰ ταὐτισθῇ μὲ τὰς παλαιὰς Ἀδριανοῦ Θήρας δεικνύει κυρίως ἡ ἐκκλησιαστικὴ τοῦ πολίσματος ἱστορία [6]. Πολυτίμους ὅμως γεωγραφικὰς ἐνδείξεις δύναται νὰ παράσχῃ χωρίον τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐν ἔτει 1212 συναφθεῖσαν συνθήκην μεταξὺ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως καὶ τοῦ

---

[1] Κ. Ἀμάντου, Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Γεωγραφίαν, Ἐπετ. Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 1 (1924), σελ. 49 - 50. Γ. Γεωργιάδου - Ἀρνάκη, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 72, σημ. 4.

[2] Tafel, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 97.

[3] W. M. Ramsay, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 156.

[4] W. Tomaschek, Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter, Sitzungsberichte der Philos. - Hist. Classe der kaiser. Akademie der Wissenschaften, τόμ. 124, Abh. 8 (Βιέννη, 1891), σελ. 91,95 - 96.

[5] Ἀ. Μηλιαράκη, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, (Ἀθῆναι, 1898), σελ. 604, σημ. 2.

[6] Σπ. Λαγοπάτη, Γερμανὸς ὁ Β' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως - Νικαίας (1222 - 1240), (Τρίπολις, 1913), σελ. 21 - 22.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἑρρίκου: «καὶ συνεφωνήθη τὰ μὲν τοῦ Κιμινᾶ πάντα—οὕτω γὰρ τὸ ὄρος καλεῖται τὸ ἐγγὺς τῆς Ἀχυράους τυγχάνον—μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀχυράους παρὰ τοῦ τῶν Φράγκων μέρους δεσπόζεσθαι, τὸν δὲ Κάλαμον—κώμη δέ ἐστιν ὁ Κάλαμος, ἐξ οὗ τὸ τῶν Νεοκάστρων ἄρχεται θέμα—μένειν ἄοικον, τὰ δὲ ἐντεῦθεν παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου δεσπόζεσθαι· Νεόκαστρα δὲ ταῦτα ἦν καὶ Κελβιανόν, Χλιαρά τε καὶ Πέργαμος καὶ τὰ πλαγίως ἐγκείμενα Μαγίδιά τε καὶ Ὀψίκια»[1]. Ἑπομένως ὁλόκληρος ἡ βορείως τοῦ ὄρους Κιμινᾶ χώρα μετ' αὐτῆς τῆς γειτονικῆς Ἀχυράους παρεχωρεῖτο εἰς τὸν Ἑρρῖκον, ἐνῷ ὁ Λάσκαρις διετήρει τὰ Νεόκαστρα, τὸ Καλβιανόν, τὰ Χλιαρά, τὴν Πέργαμον καὶ τὸ Ὀψίκιον. Μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἄοικος, δίκην no man's land, ἡ κώμη τοῦ Καλάμου. Αὕτη δὲ ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Καΰστρου καὶ τοῦ Ἕρμου πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, βορείως τῶν Θυατείρων[2], ἀκριβέστερον παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Στρατονικείας καὶ τὸ σημερινὸν Bash Gelembe[3]. Ἐκ τῶν γεωγραφικῶν ἀναγνωρίσεων εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ κατὰ προσέγγισιν ἡ θέσις τῆς Ἀχυράους, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ἀφίσταται τῶν ὑπολογισμῶν τοῦ Ramsay.

μθ') *Provincia Atramyti.*

Τὸ Ἀδραμύττιον ἢ Ἀτραμύττιον[4], πόλις κειμένη εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁμωνύμου κόλπου, τὸν ὁποῖον οἱονεὶ φράσσει ἡ νῆσος Λέσβος, ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον ὡς πρωτεύουσα ἰδίας διοικητικῆς περιφερείας. Παλαιότερον ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Σάμου καὶ ἦτο μάλιστα πρωτεύουσα τῆς Ἀτραμυττηνῆς τούρμας[5]. Οὐδεμία ὑπάρχει πληροφορία περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ θέματος Ἀτραμυττίου, τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἡ ὕπαρξις δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστή. Ἡ πόλις, ὑποστᾶσα μεγάλας καταστροφὰς ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐρημωθεῖσα, ἀνῳκοδομήθη καὶ συνῳκίσθη ὑπὸ τοῦ Εὐμαθίου τοῦ Φιλοκάλη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ[6].

---

[1] Ἀκροπολίτης, τόμ. Α', σελ. 27 - 28.
[2] W. M. Ramsay, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 129 - 130.
[3] W. Tomaschek, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 96.
[4] Αὐτόθι, σελ. 23 - 24.
[5] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ', σελ. 41.
[6] Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΔ', 1, τόμ. Β', σελ. 224 - 225, Reiff.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

ν΄) *Provincia Milasis et Melanudii.*

Ἡ σειρά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαριθμοῦνται τὰ θέματα μετὰ τὸ Ἀδραμύττιον, εἶναι τεταραγμένη, διότι ἡ περιφέρεια Μυλάσης καὶ Μελανουδίου εὑρίσκεται νοτίως τῶν θεμάτων Νεοκάστρων, Φιλαδελφείας καὶ Μαιάνδρου, τὰ ὁποῖα ἐπιτάσσονται. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις, καὶ τὰ ἀρχαῖα Μύλασα καὶ τὸ μεσαιωνικὸν Μελανούδιον, εὑρίσκοντο πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Καρίας, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ παλαιοῦ ναυτικοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν [1]. Καὶ τὰ μὲν Μύλασα διατηροῦν μέχρι τῆς σήμερον τὸ παλαιόν των ὄνομα (Milas) [2], ἡ ἀκριβὴς ὅμως θέσις τοῦ Μελανουδίου, τοῦ ὁποίου ἡ παλαιοτέρα μνεία ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1073 [3], δὲν εἶναι γνωστή. Ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Παχυμέρης τοποθετεῖ αὐτὸ παρὰ τὰ Δίδυμα τῆς Μιλήτου [4], τὴν δὲ πληροφορίαν ταύτην δέχεται καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος [5], παρὰ τοὺς δισταγμοὺς τοῦ Ramsay [6] καὶ τὴν γνώμην τοῦ Θεοδώρου Wiegand, ὁ ὁποῖος κλίνει ὑπὲρ τοῦ ταυτισμοῦ μετὰ τῆς ἀρχαίας Μυοῦντος [7]. Τὴν ἄποψιν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν καὶ διότι ἡ Μυοῦς ἀπεῖχε πολὺ τῆς Μυλάσης, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ Μελανούδιον ἦτο πόλις παραθαλασσία [8], νομίζομεν δὲ ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος, διὰ νὰ τεθῇ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ἡ μαρτυρία τοῦ Παχυμέρους. Εἶναι ἑπομένως πιθανώτατον ὅτι τὸ Μελανούδιον ἔκειτο κατὰ τὴν νοτίαν ἀκτὴν τῆς χερσονήσου τῆς Μιλήτου, τὴν νεύουσαν πρὸς τὸν Βαργυλιακὸν κόλπον [9].

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς ἱδρύθη τὸ θέμα Μυλάσης καὶ Μελανουδίου, φαίνεται πάντως ὅτι ἡ ἵδρυσίς του πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῶν τελευταίων Κομνηνῶν. Διεσώθη σιγίλλιον τοῦ δουκὸς καὶ ἀναγραφέως Μυλάσης καὶ Μελανουδίου Μιχαὴλ τοῦ Ξηροῦ, παρατιθέμενον ἐπὶ λέξει εἰς «διαγνωστικὸν σημείωμα» τοῦ δουκὸς τοῦ αὐτοῦ θέματος Μιχαὴλ τοῦ Δούκα, τῶν χρόνων τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Β΄ [10], καὶ φέρον τὴν χρονολογίαν μηνὶ Ἀπριλίῳ

---

[1] Πορφυρογέννητος, Αὐτόθι, σελ. 36.

[2] W. Tomaschek, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38.

[3] Miklosich καὶ Müller, Acta et Diplomata Græca, τόμ. Ϛ΄, σελ. 11.

[4] Παχυμέρης, τόμ. Β΄, σελ. 211.

[5] Σπ. Λάμπρου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς μονῆς Ξηροχωραφίου ἢ Ἱερᾶς, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 11 (1914), σελ. 409 - 410.

[6] W. M. Ramsay, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 112.

[7] Παρὰ Σπ. Λάμπρῳ, Αὐτόθι, σελ. 409.

[8] Miklosich καὶ Müller, Αὐτόθι, σελ. 166.

[9] Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐνισχύει τὸ ὅτι ἐν ἀναγραφῇ τῶν λιμένων, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ πλοῖα τῆς μονῆς τῆς Πάτμου θὰ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ «ἐλλιμενίζωνται», τὸ Μελανούδιον ἀναφέρεται μετὰ τὰ Παλάτια (Μίλητον) καὶ τὸ Ἱερόν: Αὐτόθι, σελ. 165 - 166.

[10] Fr. Dölger, Regesten, ἀριθ. 1633.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

ἰνδ. β′ ἔτους ,ςχλε′ [1]. Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδύνατό τις εὐλόγως νὰ ἀποφανθῇ ὅτι ἡ διοικητικὴ αὕτη περιφέρεια ὑφίστατο ἤδη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1127. Ἀτυχῶς ἡ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου εἶναι ἐξόχως ὕποπτος, διότι τὸ ἔτος 1127 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πέμπτην καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν δευτέραν ἰνδικτιῶνα, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὁ δοὺξ Μιχαὴλ ὁ Ξηρὸς δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστός [2]. Πᾶσα ἑπομένως ἀπόπειρα χρονολογήσεως ἀποβαίνει, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημερινῶν δεδομένων, ματαία. Ἡ παλαιοτέρα ἀσφαλὴς μνεία εἶναι ἡ τοῦ ἔτους 1175. Τότε προΐστατο τοῦ θέματος Μυλάσης καὶ Μελανουδίου ὁ δοὺξ καὶ ἀναγραφεὺς Ἀνδρόνικος ὁ Καντακουζηνός [3].

Καταχωρίζομεν κατωτέρω πληροφορίας τινὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν διοικητικὴν ταύτην περιφέρειαν καὶ τοὺς θεματικούς της ἄρχοντας διὰ τὴν πρὸ τοῦ 1204 περίοδον:

α′) Ἁπλῆν μνείαν τοῦ θέματος εὑρίσκομεν εἰς χρυσόβουλλα τοῦ Ἰσαακίου Β′ τοῦ Ἀγγέλου ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς Πάτμου (1186) [4].

β′) Διάφορα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μονὴν Λάτρου μνημονεύουν τὸν δοῦκα καὶ ἀναγραφέα Μυλάσης καὶ Μελανουδίου Βασίλειον τὸν Βατάτζην. Ἐκ τούτων «ἀναγραφικὴ διάγνωσις» αὐτοῦ τούτου τοῦ θεματικοῦ ἄρχοντος ἐγράφη κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1189 [5]. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποκαλεῖ τοῦτον δοῦκα τῶν Θρακησίων (1189) [6]. Ἡ μολυβδίνη του σφραγὶς φέρει τὴν ἔμμετρον ἐπιγραφήν:

Ταῖς τοῦ σεβαστοῦ Βατάτζη Βασιλείου
γραφαῖς τὸ κῦρος, παντάνασσα, σὺ δίδου [7].

γ′) Διάδοχος τοῦ Βατάτζη φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ὁ Μιχαὴλ ὁ Δούκας, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει ἀχρόνιστον «διαγνωστικὸν σημείωμα» ὡς «δοῦλος καὶ ἐξάδελφος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, δοὺξ θέματος Μυλάσης καὶ Μελανουδίου καὶ Καϋστροβιγολοῦ» [8]. Διετέλεσε δοὺξ κατὰ τὴν πρώτην βασιλείαν τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀπεχώρησε δὲ τῆς ἀρχῆς πρὸ

---

[1] Miklosich καὶ Müller, Αὐτόθι, τόμ. Δ′, σελ. 324 - 325.

[2] Ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης κατέλαβον σημαινούσας θέσεις εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους: V. Laurent, Les bulles métriques dans la Sigillographie byzantine, Ἑλληνικά, τόμ. 5 (1932), σελ. 150 - 151 καὶ τόμ. 9 (1936), σελ. 25 κέ.

[3] Miklosich καὶ Müller, τόμ. Δ′, σελ. 317 κέ.

[4] Αὐτόθι, τόμ. Ϛ′, σελ. 121 κέ.

[5] Αὐτόθι, τόμ. Δ′, σελ. 319 - 320. Πρβλ. σελ. 291 - 291 καὶ 325.

[6] Χωνιάτης, σελ. 521 κέ.

[7] V. Laurent, Αὐτόθι, Ἑλληνικά, τόμ. 6 (1933), σελ. 209.

[8] Miklosich καὶ Müller, τόμ. Δ′, σελ. 327.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1195, διότι εἰς «λύσιν» ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τὴν χρονολογίαν ταύτην ὁ Δούκας φέρεται ὡς διατελέσας προϊστάμενος τοῦ θέματος [1].

δ΄) Κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνους προΐστατο τοῦ θέματος ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, νόθος υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Α΄, ὁ γενόμενος μετέπειτα ἱδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἐπαναστατήσας κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ΄, κατέφυγε πρὸς τὸν Σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ κατέστρεψε τὰς περὶ τὸν Μαίανδρον πόλεις, «χείρων τῶν ἀλλοφύλων καὶ νηλεέστερος ἀνδροφόνος δεικνύμενος» [2].

ε΄) Ἐξ Ὑπομνηστικοῦ τῆς μονῆς Λάτρου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον Ἄγγελον εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπὸ τὸ θέμα Μυλάσης καὶ Μελανουδίου ὑπήγετο τὸ κατεπανίκιον Λαρύμου [3]. Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, «ἀπαναβαίνοντι δὲ αὖθις πρὸς ἀνατολὰς κόλπος ἐστὶν Οἴδυμος ὄνομα καὶ λιμὴν καλούμενος Λάρυμα, ὧν κατέναντι νῆσος ἡ Σύμη...» [4]. Εἶναι ὡσαύτως γνωστὴ καὶ ἐπισκοπὴ Λαρύμου [5]. Εὐκόλως δύναταί τις νὰ διαγνώσῃ ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν τοῦτο ὄνομα τὰ ἀρχαῖα Λώρυμα - Ὑλάρυμα [6].

να΄) *Provincia Meandri.*

Ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, τὸ θέμα Μαιάνδρου περιελάμβανε τὰς χώρας τὰς βρεχομένας ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ. Ἡ χώρα ἦτο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξία λόγου: «ἄλλη γὰρ Παλαιστίνη ὁ χῶρος περὶ Μαίανδρον ἦν, λέγει ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, οὐ βοσκημάτων καὶ μόνον αὐξῆσαι ἀγέλας καὶ ποίμνια, οὐδ᾽ ἀνδρῶν φορὰν ἐνεγκεῖν ἀγαθός, ἀλλὰ καὶ μοναχῶν οὐρανοπολιτῶν ἐπιγείων συστῆσαι πληθύας ἄριστος...» [7]. Ἀπὸ στρατιωτικῆς πλευρᾶς αἱ «κλεισοῦραι αἱ πρὸς Μαίανδρον» [8] ἐσχημάτιζον μετὰ τοῦ ποταμοῦ σημαντικὸν φυσικὸν ἔρεισμα.

Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ χρόνος τῆς ἱδρύσεως τοῦ θέματος. Πλὴν τῆς τοῦ ἡμετέρου χρυσοβούλλου, οὐδεμίαν ἄλλην μνείαν γνωρίζομεν πρὸ τοῦ 1204.

---

[1] Αὐτόθι, σελ. 328 καὶ 322.

[2] Χωνιάτης, σελ. 700-701. Ἀ. Μηλιαράκη, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, σελ. 49 κέ.

[3] Miklosich καὶ Müller, τόμ. Δ΄, σελ. 320.

[4] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ΄, σελ. 37. Τὰ Λάρυμα ὑπήγοντο εἰς τὸ παλαιὸν θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν.

[5] Miklosich καὶ Müller, Αὐτόθι, σελ. 325.

[6] W. Tomaschek, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 41.

[7] Παχυμέρης, τόμ. Α΄, σελ. 310-311.

[8] Δούκας, σελ. 87 (Bonn). Πρβλ. W. Tomaschek, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 37.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐπιθέσεως τῆς ἐπιχειρηθείσης ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου κατὰ τὸ ἔτος 1210, λέγει ὅτι ἡ ἔφοδος ἐγένετο κατὰ τῆς Ἀντιοχείας· «πόλις δὲ αὕτη, προσθέτει, προκαθημένη Μαιάνδρου» [1]. Ἐὰν στενῶς ἑρμηνεύσωμεν τὸ χωρίον, θὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἡ πρὸς τῷ Μαιάνδρῳ ἦτο πρωτεύουσα τοῦ θέματος καὶ οὐχί, ὡς νομίζει ὁ Σπ. Λάμπρος [2], ἡ Μίλητος, ἡ ὁποία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὐδ᾿ ἀνῆκεν εἰς αὐτό. Τοῦτο ἄλλωστε θὰ ἦτο προσφυέστερον πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΒ′ αἰῶνος. Ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ θὰ γίνῃ μακρότερος λόγος περὶ τῶν τυχῶν τοῦ θέματος Μαιάνδρου μετὰ τὸ 1204.

νβ′) Provincia Neocastron.

Τὸ θέμα Νεοκάστρων περιελάμβανε τὰς κοιλάδας τοῦ Ἕρμου καὶ τοῦ ἄνω Καΐκου μὲ τὰς πόλεις Πέργαμον καὶ Χλιαρὰ (ἡ τελευταία ἔκειτο μεταξὺ Γέρμης καὶ Θυατείρων, παρὰ τὸ σημερινὸν Kirk Agatch) [3]. Τὸ βόρειον αὐτοῦ σύνορον εὑρίσκετο παρὰ τὴν κώμην Κάλαμος [4], ἡ ὁποία, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἔκειτο παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Στρατονικείας.

Πλὴν τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ 1198, οὐδεμία ἄλλη διπλωματικὴ πηγή, προγενεστέρα τοῦ 1204, μνημονεύει τὴν διοικητικὴν ταύτην περιφέρειαν. Εὐτυχῶς ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης διέσωσε πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ περιοχὴ προήχθη εἰς θέμα. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1162 καὶ 1173 [5], ὁ Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἀκολουθῶν εὑρεῖαν ἀμυντικὴν πολιτικὴν καθ᾿ ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, προέβη εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῶν Χλιαρῶν, τῆς Περγάμου καὶ τοῦ Ἀτραμυττίου. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν χώραν ἡ ἀσφάλεια, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία: «οὕτω δέ, λέγει ὁ ἱστορικός, πλήθουσιν οἰκητόρων ταῦτα δὴ τὰ πολίχνια καὶ τοῖς κατὰ τὸν ἥμερον βίον ἐνευθηνοῦνται χρηστοῖς, ὡς ὑπεράνω κεῖσθαι πόλεων πολλῶν εὐδαιμόνων». Τότε ἀκριβῶς τὰ φρούρια ταῦτα ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Νεοκάστρων, ὡς νεωστὶ ἀνοικοδομηθέντα, «οἰκεῖόν τε ἁρμοστὴν ἐκ Βυζαντίου στελλόμενον ἔχουσι καὶ εἰς τὸ βασίλειον ταμεῖον ἐτήσια ξυμφέρουσι κέρματα» [6].

---

[1] Ἀκροπολίτης, τόμ. Α′, σελ. 15.

[2] Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 11 (1914), σελ. 407.

[3] W. M. Ramsay, Ἔνθ᾿ ἀνωτ., σελ. 117 - 118 καὶ 130.

[4] Ἀκροπολίτης, Αὐτόθι, σελ. 28. Ἐφραίμ, στ. 7755 κέ.

[5] Πρβλ. F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 500.

[6] Χωνιάτης, σελ. 195.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

νγ') Provincia Phyladelphye.

Νοτίως τῶν Νεοκάστρων ἔκειτο τὸ θέμα Φιλαδελφείας. Κτίσμα τοῦ 'Ατ-τάλου τοῦ Φιλαδέλφου, εὑρισκομένη ἐπὶ τοῦ σημείου διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι ἔφερον πρὸς τὴν Προποντίδα, τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸ Λύκιον πέλαγος, ἡ πόλις αὕτη ἀπέβη κέντρον συγκοινωνιῶν καὶ σημαντικώτατον ὁρμητήριον διὰ τοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Τούρκων. «Μεγίστη δὲ αὕτη πόλις, λέγει ὁ 'Ακροπολίτης, καὶ πολυάνθρωπος, καὶ ὁπλίζεσθαι δεδυνημένους οἰκή·τορας ἔχουσα καὶ μάλιστα τοξείαν ἀσκοῦντας· ἀγχιτερμονοῦσα δὲ τοῖς περσικοῖς ὁρίοις ἀεὶ διαμάχεσθαι τοῖς ὑπεναντίοις τούτους ποιεῖ καὶ ἐθάδας πολέμων ἐργάζεται» [1].

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πορφυρογεννήτου ἡ Φιλαδέλφεια ἀνῆκεν εἰς τὸ θέμα Θρακησίων [2]. Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Σελτζουκιδῶν ἐπέβαλον τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, ἡ ὁποία σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησεν ἴδιον ἄρχοντα. Ἤδη ἐπὶ 'Αλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνελήφθησαν ἐναντίον τῶν μουσουλμανικῶν ἐμιράτων μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νικαίας (1097), ὁ ἀρχιστράτηγος 'Ιωάννης ὁ Δούκας ἀνέκτησε τὴν Φιλαδέλφειαν καὶ τὰς Σάρδεις, «τὴν τούτων φρουρὰν Μιχαὴλ τῷ Κεκαυμένῳ πιστεύσας» [3]. Ὁ Κεκαυμένος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διοικητὴς τῶν ἀνακαταληφθεισῶν πόλεων. Βραδύτερον, κατὰ τὰ ἔτη 1109 - 1110, ὁ πολὺς Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης εἶχε τὴν Φιλαδέλφειαν ὡς κέντρον τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιχειρήσεών του [4]. Οὔτε εἰς τὴν πρώτην οὔτε εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν εἶναι σαφές, ἐὰν ἡ διοίκησις τῆς πόλεως δι' ἰδίου ἄρχοντος εἶχε μονιμώτερον χαρακτῆρα. Στρατηγὸς Φιλαδελφείας ῥητῶς μνημονεύεται κατὰ τὸ ἔτος 1112 ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ὁ ὑποῖος διεξήγαγεν ἐπιτυχεῖς κατὰ τῶν Σελτζουκιδῶν ἐπιχειρήσεις [5] καὶ ὁ ὁποῖος βραδύτερον διωρίσθη δοὺξ τῆς Τραπεζοῦντος [6].

Καθ' ὅλον τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἡ Φιλαδέλφεια μνημονεύεται ὡς στρατιωτικὸν ὁρμητήριον καὶ ὡς συγκοινωνιακὸς σταθμός. Περὶ τὸ ἔτος 1173 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν [7], τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ ἐπα-

---

[1] 'Ακροπολίτης, τόμ. Α', σελ. 105.

[2] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ', σελ. 24.

[3] Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΑ', 5, τόμ. Β', σελ. 119. Πρβλ. F. Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis I Comnène, (Παρίσιοι, 1900), σελ. 197.

[4] Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΔ', 1, τόμ. Β', σελ. 225. F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 255.

[5] Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΔ', 3, τόμ. Β', σελ. 235 καὶ 237. F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 265.

[6] F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 37.

[7] Αὐτόθι, σελ. 501.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

νίδη ὑπὸ θλιβερὰς συνθήκας ἐπανερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον ἧτταν (1176)[1]. Κατὰ τὰς ἐμφυλίους ἀναστατώσεις, αἵτινες ἠκολούθησαν τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης ὁ Βατάτζης, «τῇ Φιλαδελφείᾳ ἐνδιατρίβων», ἐτάχθη κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ[2]. Ὁ ὁμώνυμός του Βασίλειος ὁ Βατάτζης, δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς «καὶ τὴν δουκικὴν ἀρχὴν τῶν Θρᾳκησίων ἀναζωσάμενος», κατέστειλε τὴν πρώτην ἀποστασίαν τοῦ Φιλαδελφέως Θεοδώρου τοῦ Μαγκαφᾶ[3].

νδʹ) Provincia Attalie, Seleukie, Antiochie, et usque ipsam Antiochiam.

Τελευταία ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν διοικητικῶν περιφερειῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἔρχεται ἡ ἐπαρχία Ἀτταλείας, Σελευκείας, Ἀντιοχείας καὶ Λαοδικείας, μεθ' ὃ προστίθεται ὅτι οἱ Βενετοὶ θὰ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέραν ἐμπορίαν καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἁπλῶς εἰς πᾶσαν βυζαντινὴν κτῆσιν εἴτε κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, εἴτε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας: «Et usque ipsam Antiochiam, et simpliciter in omni tenumento, quod sub meo est Imperio, sive secus litus aut infra terram»[4].

Τὸ θέμα Ἀτταλείας, Σελευκείας, Ἀντιοχείας καὶ Λαοδικείας περιέλαβε κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος χώρας τῶν παλαιῶν θεμάτων Κιβυρραιωτῶν[5] καὶ Σελευκείας, κύρια δὲ αὐτοῦ κέντρα ὑπῆρξαν αἱ τέσσαρες ἀρχαῖαι πόλεις. Ἐκ τούτων αἱ δύο πρῶται, ἡ Ἀττάλεια καὶ ἡ Σελεύκεια, εὐκόλως δύνανται νὰ ἀναγνωρισθοῦν: ἐκ τῶν διαφόρων ὁμωνύμων νοοῦνται βεβαίως ἐνταῦθα ἡ Ἀττάλεια τῆς Παμφυλίας καὶ ἡ Σελεύκεια τῆς Τραχείας Κιλικίας. Τοὐναντίον ἡ ἀναγνώρισις τῶν δύο τελευταίων παρέχει δυσχερείας τινάς. Οὕτω ὁ Tafel ταυτίζει τὴν ἡμετέραν Ἀντιόχειαν πρὸς τὴν ὁμώνυμον πόλιν τοῦ Μαιάνδρου, τὴν δὲ Λαοδίκειαν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Λύκου ποταμοῦ τῆς Μικρᾶς Φρυγίας[6]. Καὶ περὶ μὲν ταύτης οὐδεμία ἀμφισβήτησις δύναται νὰ προκύψῃ,

---

[1] Χωνιάτης, σελ. 249.

[2] Αὐτόθι, σελ. 340 κἑ.

[3] Αὐτόθι, σελ. 521 κἑ.

[4] Tafel καὶ Thomas, Urkunden, τόμ. Αʹ, σελ. 272.

[5] Τὸ ναυτικὸν θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν μαρτυρεῖται μέχρι τοῦ ΙΒʹ αἰῶνος. Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 8 (1911), σελ. 11. Fr. Dölger, Regesten, ἀριθ. 1369 (1147). V. Laurent, Ἔνθ' ἀνωτ., Ἑλληνικά, τόμ. 5 (1932), σελ. 150. Νομίζεται ἀφ' ἑτέρου ὅτι τὸ ὄνομα διετηρήθη εἰς διήγησιν τοῦ ἄραβος γεωγράφου Schems ed-din el Damashqui (1256 - 1327). Φ. Ἀργέντη καὶ Στ. Κυριακίδου, Ἡ Χίος παρὰ τοῖς Γεωγράφοις καὶ Περιηγηταῖς, τόμ. Γʹ (Ἀθῆναι, 1946), σελ. 1300 - 1301.

[6] Tafel, Symbolæ criticæ, Αʹ, σελ. 105 - 107.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

ἀφοῦ ἀποκλείεται ἡ Λαοδίκεια τῆς Συρίας. Ὅσον δ᾽ ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὴν πρώτην, νομίζομεν ὅτι αὐτη πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν τὴν μικράν [1], τὴν ἐπὶ τῷ Κράγῳ, μεταξὺ Σελινοῦντος καὶ τοῦ Ἀνεμουρίου ἀκρωτηρίου. Τὴν Ἀντιόχειαν ταύτην ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης «ἐπί τινος ὄρους κειμένην ὑψηλοῦ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς χώρας θάλασσαν» [2]. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἄγγλου περιηγητοῦ Sæwulf (1103), τὸ γειτονικὸν πέλαγος ἐλυμαίνετο ἡ πειρατεία: «Ad Parvam Antiochiam venimus, in quo itinere a piratis sæpe sumus invasi» [3].

Ἡ Λαοδίκεια ἀνῆκε παλαιότερον εἰς τὸ νοτιώτατον τμῆμα τοῦ θέματος τῶν Θρᾳκησίων [4], συνήφθη δὲ στρατιωτικῶς καὶ διοικητικῶς πρὸς τὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διότι ἕνεκα τῆς δυσχερείας τῶν θαλασσίων μεταφορῶν ἡ τύχη καὶ ἡ ἄμυνα τοῦ ἀπομεμακρυσμένου τούτου θέματος εὑρίσκοντο στενότατα συνδεδεμέναι μὲ τὴν μεγάλην ἀρτηρίαν, ἡ ὁποία διήρχετο διὰ Λαοδικείας [5]. Ἡ πόλις ἄλλωστε ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς διαρκεῖς ἐπιθέσεις τῶν Μουσουλμάνων, ἐν δεδομένῃ μάλιστα στιγμῇ, ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Α΄, ἐστερεῖτο τειχῶν καὶ κατῳκεῖτο κατὰ κώμας διεσπαρμένας: «...Λαοδίκειαν, οὐκέτι οὖσαν συνοικουμένην ὡς νῦν ἑώραται, οὐδ᾽ εὐερκέσι φραγνυμένην τείχεσι, κατὰ δὲ κώμας ἐκκεχυμένην περὶ τὰς ὑπωρείας τῶν ἐκεῖσε βουνῶν» [6]. Ὁ Eude de Deuil, ἱστορικὸς τῆς Δευτέρας Σταυροφορίας συνοδεύσας τὸν Λουδοβῖκον τὸν Ζ΄ εἰς τὴν Ἀνατολήν, λέγει ὅτι ὁ βυζαντινὸς διοικητὴς τῆς Λαοδικείας ἐξέθεσε τοὺς συντρόφους τοῦ Ὄθωνος von Freisingen εἰς ἐνέδραν τῶν Τούρκων [7]. Οὐδὲν εἶναι γνωστὸν περὶ τοῦ τίτλου καὶ τῶν ἁρμοδιοτήτων τοῦ ἄρχοντος τούτου.

Ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Σελεύκεια ἀπετέλουν ἄλλοτε τμήματα τῶν θεμάτων Κιβυρραιωτῶν καὶ Σελευκείας. Ἡ Ἀττάλεια κατεῖχεν ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ναυτικοῦ θέματος, διότι ἥδρευεν ἐκεῖ ὁ «κατεπάνω Μαρδαϊτῶν», τοῦ δυσηνίου τούτου λαοῦ τοῦ Λιβάνου, ὁ ὁποῖος, ἐγκατασταθεὶς εἰς διαφόρους παραλίους περιοχάς [8], ἔδωκεν εἰς τὸ Κράτος ἀρί-

---

[1] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ΄, σελ. 38.

[2] Θεοφάνης, τόμ. Α΄, σελ. 139.

[3] Παρὰ Tomaschek, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 58.

[4] Πορφυρογέννητος, Αὐτόθι, σελ. 24.

[5] F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 46 καὶ 310.

[6] Χωνιάτης, σελ. 163.

[7] F. Chalandon, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 283, σημ. 3.

[8] Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ μετοικισμὸς τῶν Μαρδαϊτῶν τοῦ Λιβάνου, τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀμανοῦ ἐγένετο ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β΄ εἰς ἐκτέλεσιν συνθήκης μετὰ τῶν Ἀράβων. Κ. Ἀμάντου, Μαρδαΐται, Ἑλληνικά, τόμ. 5 (1932), σελ. 130 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

στους ναυτικούς [1]. Ὁ κατεπάνω οὗτος, κατὰ παλαιὸν ἔθιμον, διωρίζετο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος [2], οὐχὶ δὲ σπανίως ἤρχετο εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος, ὡς ὁ Σταυράκιος ὁ Πλατύς, ὁ ὁποῖος, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, εὑρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν «ἐκ προσώπου» πρωτοσπαθάριον καὶ ἀσηκρῆτις Εὐστάθιον [3]. Ἕτερον κατεπάνω Μαρδαϊτῶν Ἀτταλείας γνωρίζομεν τὸν σπαθαροκανδιδᾶτον Ἀβέρκιον. Οὗτος, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἐξωμότου ἀδελφοῦ του Χασέ, κατώρθωσε νὰ γίνῃ στρατηγὸς τῶν Κιβυρραιωτῶν. Εἶχε δὲ προβληθῆ κατεπάνω Μαρδαϊτῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου (912 - 913) [4].

Ἡ ἀκολουθηθεῖσα ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν Μεσόγειον, ὁ ἀγὼν ἐναντίον τῶν Σελτζούκων, αἱ πολιτικαὶ σχέσεις καὶ αἱ ἀντιθέσεις πρὸς τὴν λατινικὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ δοθῇ κατὰ τὸν ΙΑ' λήγοντα καὶ καθ' ὅλον τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἰδιαιτέρα σημασία εἰς τὴν Ἀττάλειαν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς. Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι δύο αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἰωάννης ὁ Β' καὶ ὁ Μανουὴλ ὁ Α', ἐπεχείρησαν μακρὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Συρίαν (ὁ πρῶτος τῷ 1137 - 1138 καὶ τῷ 1142 - 1143, ὁ δεύτερος τῷ 1158 - 1159) [5], καὶ ὅτι τρίτος αὐτοκράτωρ, ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός, πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, διετέλεσε δοὺξ τῆς Κιλικίας.

Παρὰ ταῦτα αἱ περὶ τῶν θεματικῶν ἀρχόντων τῆς Ἀτταλείας εἶναι ἐξόχως πενιχραὶ καὶ δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς:

α') Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ διηγεῖται ὅτι, ἐνῷ ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' ἐμελέτα κατὰ τὰ ἔτη 1008 - 1009 τὰ μέτρα διὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἀσφαλείας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ πολὺς Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης «προσελθὼν τῷ αὐτοκράτορι, τὴν τῆς Ἀτταλείας φρουρὰν ἐπιμελῶς ᾐτεῖτο» [6]. Ὡς ὅμως δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τῆς ὅλης στρατιωτικῆς δράσεως τοῦ Εὐμαθίου, δὲν πρόκειται εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν περὶ τῆς πόλεως τῆς Παμφυλίας, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἀτταλείας τῆς Περγαμηνῆς.

---

[1] Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ κείμενον τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου, Τρία κείμενα συμβάλλοντα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ναυτικοῦ παρὰ Βυζαντινοῖς, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 9 (1912), σελ. 171, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν «πλευστικωτέρων Μαρδαϊτῶν».

[2] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ', σελ. 228 - 229.

[3] Αὐτόθι, σελ. 229 - 230. Πρβλ. καὶ τόμ. Α', σελ. 657 καὶ 660.

[4] Αὐτόθι, τόμ. Γ', σελ. 230 - 231.

[5] F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 119 κέ., 181 κέ., 441 κέ.

[6] Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΔ', 1, τόμ. Β', σελ. 224 κέ. Πρβλ. F. Chalandon, Alexis I Comnène, σελ. 224 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

β') Μολυβδόβουλλον τῶν χρόνων τῶν πρώτων Κομνηνῶν ἀνῆκεν εἴς τινα Λέοντα, κομμερκιάριον Κύπρου καὶ Ἀτταλείας [1]. Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ προσάρτησις τῆς Ἀτταλείας, προσωρινὴ προφανῶς, εἰς τὸ κομμέρκιον τῆς Κύπρου. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι αὕτη ἐγένετο πρὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Σελευκείας (1099) [2], ὁπότε, εὐρυνθείσης τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας, κατέστη δυνατὸν νὰ ρυθμισθοῦν αὐτοτελῶς τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας.

γ') Πράκτωρ τοῦ «δουλικοῦ κάστρου» Ἀτταλείας μνημονεύεται εἰς «λύσιν» τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Α', πιθανῶς τοῦ ἔτους 1147 [3].

δ') Ὁ Eude de Deuil μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Σταυροφόροι τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Ζ', ἅμα τῇ ἀφίξει των εἰς Ἀττάλειαν (1148), ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετά τινος αὐτοκρατορικοῦ ἀξιωματούχου Λανδούλφου [4], οὐδεμίαν ὅμως ἀκριβεστέραν πληροφορίαν παρέχει περὶ τῶν ἁρμοδιοτήτων τοῦ λειτουργοῦ τούτου. Ἦτο πάντως ξενικῆς καταγωγῆς καὶ συνεδέετο ἴσως πρὸς τὸν Λανδοῦλφον, τὸν ὁποῖον βλέπομεν δρῶντα εἰς διαφόρους ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Α' [5].

Γνωστοτέρα καὶ ἐπιφανεστέρα ὑπῆρξεν ἡ διοικητικὴ παράδοσις τῆς Σελευκείας. Αἱ σημαντικώταται κλεισοῦραι καὶ αἱ ἐρυμναὶ καὶ «δυσπρόσοδοι» διαβάσεις καθίστων τὴν χώραν ἐξόχως ἐπίκαιρον διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν πολεμίων, ἰδίως τῶν Σαρακηνῶν τῆς Ταρσοῦ [6]. Διὰ τοῦτο ἡ Σελεύκεια ἐνωρὶς ἀπετέλεσε κλεισοῦραν, εἶναι δὲ γνωστοὶ ἐκ σφραγιστικῶν μνημείων ὁ Κωνσταντῖνος βασιλικὸς σπαθάριος καὶ κλεισουράρχης Σελευκείας [7] καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος καὶ κλεισουράρχης Λέων [8]. Ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ (919 - 944) ἡ κλεισοῦρα προήχθη εἰς στρατηγίδα, ἡ ὁποία πρὸς μὲν δυσμὰς ὡρίζετο «ὑπὸ τοῦ Ταύρου, ἐν ᾧ κατοικοῦσιν Ἴσαυροι, πρὸς δὲ τὰς ἀνατολὰς ἀποκέκλεισται παρὰ τῶν Κιλικίας ὀρέων». Κατὰ μῆκος τῆς θαλάσσης τὸ θέμα ἐξετείνετο ἀπὸ Σελευκείας μέχρις Ἰσσοῦ, εἰς δὲ τὴν ἐνδοχώραν περιελάμβανε τὴν Δεκάπολιν, βορειοδυτικῶς αὐτῆς τῆς Σελευκείας [9]. Οὐδὲν σφραγιστικὸν μνημεῖον ἀναφέρεται εἰς στρατηγὸν τοῦ θέματος. Τὰ σῳζόμενα μολυβδόβουλλα ἀνῆκον εἰς κομμερκιαρίους καὶ ἐπισκεπτίτας,

---

[1] G. Schlumberger, Sigillographie, σελ. 305.
[2] F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 234, σημ. 2.
[3] Jus Græcoromanum, ἔκδ. Ζέπων, τόμ. Α', σελ. 373 - 375. Πρβλ. Fr. Dölger, Regesten, ἀριθ. 1369.
[4] F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 313-314.
[5] F. Chalandon, Alexis I Comnène, σελ. 214,235 καὶ 243.
[6] Πορφυρογέννητος, τόμ. Γ', σελ. 35 - 36.
[7] B. Pantchenko, Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 9 (1904), σελ. 367.
[8] Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 293.
[9] Πορφυρογέννητος, Αὐτόθι, σελ. 35 - 36.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

ἐν δὲ εἰς τὸν ὕπατον καὶ κριτὴν τοῦ Βήλου καὶ τῆς Σελευκείας Πέτρον τὸν Σερβλίαν[1]. Ἄξιον μνείας εἶναι τὸ μολυβδόβουλλον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν ὁ ρ ι α ρ ί τ η ν (ἀποθηκάριον, ἐκ τοῦ horreum) καὶ μ έ γ α ν κ ο υ ρ ά τ ο ρ α Ταρσοῦ τὸν Ρωμαῖον[2].

Περὶ τοῦ μεταγενεστέρου διοικητικοῦ καθεστῶτος τῆς Σελευκείας, τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι καθ᾽ ἣν στιγμὴν ὁ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς τῷ 1158 ἐπεσκέπτετο τὴν περιοχήν, «τὴν Σελευκείων τότε διεῖπεν ἀρχὴν» ὁ Ἀλέξιος ὁ Κασιανός[3].

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος βλέπομεν ἐμφανιζομένην εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κιλικίαν καὶ ἄλλην διοικητικὴν περιφέρειαν, ἡ ὁποία ἴσως ἀπερρόφησε καὶ τὴν Σελεύκειαν, ἀλλὰ τῆς ὁποίας ἕδρα ἦτο ἡ Ταρσός. Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας εἰς τὰ ἀκραῖα ταῦτα ἐδάφη συνετέλεσαν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἡ ἀσκουμένη ἔναντι τῶν Λατίνων τῆς Ἀντιοχείας πολιτική, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ αἱ ἀπελευθερωτικαὶ κινήσεις τῶν Ἀρμενίων τῆς Μικρᾶς λεγομένης Ἀρμενίας. Ἡ ἐπαρχία αὕτη τῆς Κιλικίας, ἱδρυθεῖσα πιθανώτατα ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ταρσοῦ καὶ τῶν περιοικίδων πόλεων, τῷ 1104[4], ἀπέκτησεν ἰδιαιτέραν σημασίαν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος. Κατὰ τὸ ἔτος 1150 μνημονεύεται Θωμᾶς τις, δοὺξ τῆς Κιλικίας, ὅστις διεξάγει διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Φράγκων καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων[5]. Τοῦτον διαδέχεται ὡς δοὺξ τῆς Κιλικίας καὶ «στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τοῦ πολέμου» ὁ μετέπειτα βασιλεὺς Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός, τοῦ ὁποίου ἡ καθ᾽ ὅλου πολιτεία παρέσχε πολλὰς ἀνησυχίας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ[6]. Ἀκολουθοῦν οἱ δοῦκες Μιχαὴλ Βρανᾶς περὶ τὸ 1160, ὁ Ἀνδρόνικος Εὐφορβηνὸς τῷ 1162, ὁ Κωνσταντῖνος Καλομάνος, υἱὸς οὔγγρου ἡγεμόνος κατὰ τὰ ἔτη 1163 καὶ 1164 καὶ ὁ Ἀλέξιος Ἀξοὺχ τῷ 1165[7]. Μετὰ τοῦτον ἐπανέρχεται εἰς τὴν δουκικὴν ἀρχὴν ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός, τῷ 1166, καὶ ἀντικαθίσταται ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Καλομάνου, ἀναλαβόντος καὶ τούτου διὰ δευτέραν φορὰν τὴν διοίκησιν τῆς περιφερείας[8]. Περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ τοῦ

---

[1] G. Schlumberger, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 270 - 271.

[2] Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 293.

[3] Κίνναμος, σελ. 179. F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 441.

[4] Ἤδη ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΓ΄, 12, τόμ. Β΄, σελ. 218, παραθέτουσα τοὺς ὅρους τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1108 συναφθείσης μεταξὺ Ἀλεξίου τοῦ Α΄ καὶ τοῦ Βοημούνδου συνθήκης, μνημονεύει τὸ «στρατηγᾶτον τῆς Ταρσοῦ πόλεως».

[5] F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 424 κέ.

[6] Κίνναμος, σελ. 121. Χωνιάτης, σελ. 180. F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 426 κέ.

[7] Κίνναμος, σελ. 216 καὶ 227. F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 526 κέ.

[8] F. Chalandon, Αὐτόθι, σελ. 527, σημ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

Α΄ διωρίσθη δοὺξ ὁ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, ὁ ὁποῖος βραδύτερον (1184) ἐνοσφίσθη τὴν ἀρχὴν τῆς νήσου Κύπρου καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτόνομον δεσπότην [1].

Σπουδαιότατον μολυβδόβουλλον τοῦ Cabinet des Medailles τῶν Παρισίων ἀνῆκεν εἰς τὸν Γεώργιον Μελιήαν (Μελίαν;), πρωτοσπαθάριον καὶ βασιλικὸν στρατηγὸν Μαμίστρας, Ἀναβάρζου καὶ Τζαμανδοῦ [2]. Ἡ Μάμιστρα, ἡ παλαιοτέρα Μοψουεστία καὶ ἡ Ἀνάβαρζος, ἡ Ἀνάζαρβος τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, ἔκειντο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Κιλικίαν, ἐνῷ ἡ Τζαμανδὸς εὑρίσκετο εἰς τὰ ὅρια τῆς χώρας ταύτης, εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Ταύρου καὶ Ἀντιταύρου διάβασιν [3]. Καὶ αἱ τρεῖς πόλεις ἐδέσποζον ἐπικαιροτάτων στρατιωτικῶν σημείων, τοῦτο δ' ἀκριβῶς ἐξηγεῖ τὴν δημιουργίαν ἰδίας στρατηγίδος, ἔστω καὶ ἐφημέρου. «Ἡ γὰρ πόλις αὕτη, λέγει συγκεκριμένως περὶ τῆς Ἀναβάρζου ὁ Χωνιάτης, κουροτρόφος οὖσα καὶ πολυάνθρωπος, ἐρυμνοῖς τε διειλημμένη τείχεσι καὶ πετρῶν ἀποτόμων ὕπερθεν ἱδρυμένη, τότε μᾶλλον ἀσφαλεστέρα γεγένηται...» [4]. Ἐπειδὴ οὐδεμία ἄλλη πηγὴ ἀναφέρει τι περὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς ταύτης περιφερείας, μόνη ἡ χρονολόγησις τοῦ μολυβδοβούλλου δύναται νὰ παράσχῃ ἐνδείξεις τινάς. Ὁ G. Schlumberger ἐταύτισε τὸν στρατηγὸν τῆς Μαμίστρας, Ἀναβάρζου καὶ Τζαμανδοῦ πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἀρμένιον στρατηγὸν Μελίαν, χάριν τοῦ ὁποίου ἱδρύθη ἀρχικῶς ἡ κλεισούρα καὶ ἀκολούθως, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 913 καὶ 919, τὸ θέμα τῆς Λυκανδοῦ [5]. Ὡς ὅμως παρετήρησεν ὁ κ. Στ. Κυριακίδης, ὁ ταυτισμὸς οὗτος ἀποβαίνει ἀδύνατος, πιθανωτέρα δὲ φαίνεται ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἡ διοικητικὴ αὕτη περιφέρεια τῶν τριῶν πόλεων πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, ὁπότε παρατηρεῖται ἐξαιρετικὴ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ δραστηριότης εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. «Κατὰ ταῦτα, συμπεραίνει ὁ κ. Κυριακίδης, καὶ τὸ μολυβδόβουλλον δὲν δύναται μὲν νὰ τεθῇ πέραν τοῦ 1184, ὁπότε χάνουν

---

[1] Χωνιάτης, σελ. 376. Νεοφύτου, πρότερον μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου, Περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρον σκαιῶν, παρὰ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Β΄, σελ. 3. Ὁ F. Chalandon, Αὐτόθι, παρερμηνεύων τὰς πηγάς, δημιουργεῖ δύο δοῦκας, τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνὸν καὶ τὸν Ἰσαάκιον Ἄγγελον, ἐνῷ πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου.

[2] G. Schlumberger, Sigillographie, σελ. 272 - 275.

[3] Κατὰ τὸν Στ. Κυριακίδην, Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ στρατηγοῦ Μελίου, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. 2 (1932), σελ. 320 - 326.

[4] Χωνιάτης, σελ. 33.

[5] Πλὴν τῆς μελέτης τοῦ κ. Κυριακίδου, βλ. καὶ H. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἡ βυζαντινὴ Ἐποποιΐα στὴν ἱστορία καὶ στὴν ποίηση (Νέα Ὑόρκη, 1942), σελ. 117 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

ὁριστικῶς οἱ Βυζαντινοὶ τὴν Κιλικίαν, πιθανώτατα δὲ πρέπει νὰ ταχθῇ εἰς τοὺς χρόνους Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ»[1].

Ἡ μνεία τῆς δευτέρας Ἀντιοχείας ἐθορύβησε τὸν Tafel. «Ultima, γράφει οὗτος, libelli nostri *(et usque ipsam Antiochiam)* quemnam sensus habeant, ego nondum inveni. Distinguitne scriptor inter ipsam urbem eiusque agrum? Quod vix credendum. Quare vero (si istud statueris) malo ordine post Antiochiam addit Laodiceam?»[2] Τὸ κείμενον ἐν τούτοις ἔχει καλῶς καὶ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν πόλεων γίνεται κατὰ τὴν γεωγραφικήν των τάξιν, διότι ἡ δευτέρα Ἀντιόχεια εἶναι ἡ μεγάλη συριακὴ πόλις τοῦ Ὀρόντου.

Ἡ Ἀντιόχεια, καταληφθεῖσα προσωρινῶς ὑπὸ τῶν Περσῶν τῷ 540 καὶ ἀκολούθως, τῷ 637, ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀπηλευθερώθη ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ τὸν Νοέμβριον τοῦ 969. Ἡ πόλις μετὰ τῆς περιοχῆς της, παραμείνασα ὑπὸ τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν μέχρι τοῦ 1085, ὁπότε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπετέλεσεν ἰδίαν στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν περιφέρειαν ἔχουσαν ἐπὶ κεφαλῆς ἄρχοντας μὲ εὐρεῖαν δικαιοδοσίαν, τοὺς δοῦκας ἢ κατεπάνω[3]. Ἡ Ἀντιόχεια κατελήφθη τὴν 3ην Ἰουνίου 1098 ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ ἔγινεν ἡ ἕδρα τῆς ὁμωνύμου φραγκικῆς ἡγεμονίας. Παρὰ τὴν μακρὰν δουλείαν της, ἡ πρωτεύουσα τῆς Συρίας διετήρει ἀκόμη κατὰ τὸν ΙΒʹ αἰῶνα λείψανα τῆς παλαιᾶς αἴγλης. Εἰς τὸν σύγχρονον περιηγητὴν Ἰωάννην τὸν Φωκᾶν ἰδιαιτέραν ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ λαμπρότης καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν τειχῶν καὶ ἡ ἀφθονία τῶν ποταμίων ὑδάτων. «Ἀλλὰ χρόνος, γράφει, καὶ βάρβαρος χεὶρ ταύτης τὸν ὄλβον ἠφάνισε, κἂν ἔτι περιαστράπτῃ πυργώμασιν, ἐπάλξεών τε ἰσχύι, εὐανθίᾳ περισχιζομένων ὑδάτων κελαρυσμοῖς, ἠρέμα πως διαχεομένου τῇ πόλει τοῦ ποταμοῦ καὶ περιζωννύοντος καὶ ὑγραῖς ἐπαφαῖς περιπλεκομένου τῶν πυργωμάτων αὐτῆς»[4].

---

[1] Στ. Κυριακίδου, Αὐτόθι, σελ. 326-327. Ἄλλην χρονολόγησιν βλ. παρὰ E. Honigmann, Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches, (Βρυξέλλαι, 1935), σελ. 67 κέ.

[2] Tafel, Symbolæ criticæ, Αʹ, σελ. 107. Πρβλ. Tafel καὶ Thomas, Urkunden, τόμ. Αʹ, σελ. 272, σημ. 4.

[3] Πίνακα, ἀτελῆ καὶ ὄχι ἀπηλλαγμένον σφαλμάτων, τῶν δουκῶν καὶ κατεπάνω Ἀντιοχείας βλ. παρὰ G. Schlumberger, Sigillographie, σελ. 307-309. Πλεῖστα ὅσα σημεῖα τῆς προσωπογραφίας τῶν βυζαντινῶν διοικητῶν τῆς μεγάλης συρικῆς πόλεως διηυκρινήθησαν εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐπιστημονικὰς συμβολὰς τοῦ αὐτοῦ διαπρεποῦς ἐρευνητοῦ περὶ τὴν Βυζαντινὴν Ἐποποιΐαν. Πρβλ. καὶ τὴν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ J. Laurent, Le duc d'Antioche Khatchatour 1068-1072, Byz. Zeitschrift, τόμ. 30 (1929-1930), σελ. 405-411.

[4] Ἰωάννου τοῦ Φωκᾶ, Ἔκφρασις ἐν συνόψει τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας μέχρις Ἱεροσολύμων κάστρων καὶ χωρῶν Συρίας, Φοινίκης καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην Ἁγίων Τόπων, Migne, Patr. Græca, τόμ. 133, στ. 929.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Tafel κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι δικαιολογημένοι, καθ' ὅσον προξενεῖ πράγματι ἐντύπωσιν ὅτι ἐν ἐπισήμῳ αὐτοκρατορικῷ ἐγγράφῳ, διὰ τοῦ ὁποίου παρέχονται οἰκονομικαὶ προνομίαι εἰς ξένην δύναμιν, ἀναγράφεται καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἀπολεσθεῖσα ὁριστικῶς διὰ τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 1085. Τὸ πρᾶγμα ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀνεξήγητον διὰ τὸν παρατηρητὴν τὸν γνωρίζοντα τὴν πολιτικὴν σκέψιν τῶν Βυζαντινῶν. Συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν τούτων, κτήσεις καὶ χῶραι, βιαίως ἀποσπασθεῖσαι καὶ ὑπαχθεῖσαι ὑπὸ ἐχθρικὴν κυριαρχίαν, ἐξηκολούθουν νομιζόμεναι ὡς μέλη τῆς Αὐτοκρατορίας, προσωρινῶς ἀποξενωθέντα. Μετὰ πείσμονος προσηλώσεως ἡ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἐνέμεινεν εἰς τὰς ἀπόψεις ταύτας. Μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν κρισιμωτέρων στιγμῶν τῆς κρατικῆς ἀποσυνθέσεως ὁ Orbis Byzantinus διετηρήθη ὡς θεμελιώδης ἔννοια διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Ἰδιαιτέρως ὅμως περὶ τῆς Λατινικῆς Ἀνατολῆς καὶ συγκεκριμένως περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀντιοχείας ἰσχύουν καὶ ἄλλοι οὐσιαστικοὶ παράγοντες ἀπορρέοντες ἐκ ρητῶν διεθνῶν συνθηκῶν. Ἔχομεν ἐν πρώτοις τὴν συνθήκην τοῦ 1108, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Βοημοῦνδος, ἡττηθεὶς εἰς τὸ Δυρράχιον, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, «λίζιον γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἄνθρωπον καὶ ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον, οἰκέτην καὶ ὑποχείριον»[1]. Διὰ δευτέραν φοράν, τῷ 1137, ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ἐπέτυχε τὴν ὑποτέλειαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας[2], κυρίως ὅμως ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Βυζαντίου ἡδραιώθη μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μανουὴλ τοῦ Α' (1158 - 1159), καθ' ἣν ὑπὸ δραματικὰς συνθήκας ὁ ἡγεμὼν Renaud de Châtillon παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα[3]. Οὐσιαστικῶς ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ Ἀντιόχεια μετεβλήθη εἰς «βυζαντινὸν προτεκτοράτον»[4], ἡ δὲ αἴγλη τῆς Αὐτοκρατορίας κατέκτησεν ὁλόκληρον τὸν λατινικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς. Χαρακτηριστικὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ἡ μετὰ δέκα ἔτη (1168 - 1169) χαραχθεῖσα ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐν Βηθλεὲμ ναοῦ: «† Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἔργον διὰ χειρὸς Ἐφραὶμ μοναχοῦ ἱστοριογράφου καὶ μουσιάτορος, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μανουὴλ μεγάλου βασιλέως πορφυρογεννήτου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ

---

[1] Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΓ', 12, τόμ. Β', σελ. 209.

[2] F. Chalandon, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 131 κέ. Συναφὲς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ὑποτελείας τοῦ Λατίνου ἡγεμόνος εἶναι καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν διορισμὸν Ἕλληνος δουκὸς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος τρόπον τινὰ ἀντιπροσώπευε τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου παρὰ τῇ ἡγεμονικῇ αὐλῇ καὶ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους. Αἱ σχετικαὶ ὅμως μαρτυρίαι δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀπολύτως πειστικαί: βλ. Αὐτόθι, σελ. 132 - 133, σημ. 3.

[3] Αὐτόθι, σελ. 444 κέ.

[4] Cl. Cahen, La Syrie du Nord à l'époque des Croisades et la Principauté franque d'Antioche, (Παρίσιοι, 1940), σελ. 410 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

ἐπὶ τὰς ἡμέρας τοῦ μεγάλου ρηγὸς Ἱεροσολύμων κυροῦ Ἀμορὶ καὶ τοῦ τῆς ἁγίας Βηθλεὲμ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου κυροῦ Ραούλ, ἐν ἔτει ‚ςχοζ´»[1]. Ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη, ἡ ἐπιγραφὴ «ἀναγνωρίζει καὶ μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων»[2]. Εἶναι πολὺ φυσικὸν ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ´, ἀπολύων τῷ 1198 τὸ χρυσόβουλλον, διὰ τοῦ ὁποίου παρείχοντο προνομίαι εἰς τὴν Βενετίαν, παλαιὰν καὶ ταύτην κτῆσιν τῆς Αὐτοκρατορίας, νὰ ἀποβλέψῃ πρὸς τοὺς ἀναμφισβητήτους τούτους δεσμούς, οἵτινες συνέδεον τὴν Ἀντιόχειαν πρὸς τὸν βυζαντινὸν κόσμον.

***

Οὕτω περατοῦται ἡ μακρὰ ἀπαρίθμησις τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Βενετοὶ συμφώνως πρὸς τὰ συνθήκας τοῦ 1198, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέραν ἐμπορίαν. Ὡς δύναταί τις εὐκόλως νὰ διαγνώσῃ, ὁ συντάξας τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ´ ἀκολουθεῖ εἰς τὴν διαδρομήν του ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ὀρόντου ὑποτυπώδη γεωγραφικὴν τάξιν. Αἱ διοικητικαὶ περιφέρειαι τοῦ Κράτους κατανέμονται εἰς πέντε διακεκριμένας ὁμάδας, μολονότι αὗται οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ρητῶς.

Ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς πλησιέστερον πρὸς τὴν Βενετίαν κειμένης καὶ ἀπωτέρας πρὸς δυσμὰς ἐπαρχίας, ἀπὸ τοῦ θέματος δηλονότι ταῦ Δυρραχίου, καὶ κατευθυνόμενος πρὸς νότον, ὁ συντάκτης καταλέγει ἐν πρώτοις τὰς κατὰ τὴν ἠπειρωτικὴν ἀκτὴν ἢ εἰς τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐνδοχώραν εὑρισκομένας διοικητικὰς περιφερείας τῆς Ἱεριχοῦς καὶ Κανίνων, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως. Εἰσχωρῶν ἀκολούθως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, μνημονεύει τὰς ἐπαρχίας Δεαβόλεως, Κολωνίας, Ἀχρίδος, Πρέσπας, Καστορίας καὶ Σερβίων. Ἐγκαταλείπων ὅμως τὴν πορείαν ταύτην, τρέπεται ἀποτόμως πρὸς βορρᾶν καὶ δι᾽ αὐθαιρέτου ἅλματος φθάνει εἰς τὸ θέμα Τριαδίτσης, τῆς σημερινῆς Σόφιας, καὶ Βελεβουσδίου, ἐκεῖθεν δέ, ὀπισθοδρομῶν πάλιν πρὸς τὰ βορειοδυτικά, μνημονεύει τὴν βορειοτάτην ἐπαρχίαν τῆς Ναϊσσοῦ καὶ Βρανιτζόβης, τῆς ὁποίας τὸ κατὰ τὴν Βρανίτζοβαν σύνορον εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ ροῦ τοῦ Δουνάβεως. Εἶτα, κατερχόμενος πρὸς τὴν μακεδονικὴν περιοχήν, ὁ συντάκτης καταλέγει τὰς περιφερείας Σκοπίων μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Κορίτων, Ζαγορίων, πρὸς ἀνατολάς, Μαλεσόβης καὶ Μοροβίσδου, Στρουμίτζης, Πριλάπου, Πελαγονίας, Μολυσκοῦ καὶ Μογλένων, τὸ θέμα Βερροίας μετὰ τοῦ κατεπανικίου Κίτρους καὶ τέλος τὸ θέμα Βολεροῦ,

---

[1] G. de Jerphanion, Les inscriptions Cappadociennes et l'histoire de l'Empire Grec de Nicée, Orientalia Christiana Periodica, τόμ. 1 (1935), σελ. 244.
[2] Αὐτόθι, σελ. 246.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης. Οὕτω συμπληροῦται ἡ πρώτη γεωγραφικὴ ὁμάς, περιλαμβάνουσα τὰς διοικητικὰς περιφερείας τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς βορείου Ἠπείρου, τῆς ἀρχαίας Μυσίας καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁρμώμενος καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ συντάξας τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 1198 ἐπιχειρεῖ τὴν ἀπαρίθμησιν δευτέρας ὁμάδος ἐπαρχιῶν. Μετὰ τὸ θέμα Νικοπόλεως, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀπὸ Ἰωαννίνων μέχρι Ναυπάκτου, ἀναγράφονται αἱ παρακείμεναι νῆσοι Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Λευκὰς καὶ Ἰθάκη, μεθ᾽ ἃς τὰ δύο ὅ ρ ι α τῆς Πελοποννήσου, τὸ ὅριον Πατρῶν καὶ Μεθώνης, περιλαμβάνον πιθανῶς ὁλόκληρον τὸ δυτικὸν καὶ νότιον τμῆμα τῆς χερσονήσου, καὶ τὸ ὅριον Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου. Ἀναφέρονται ἀκολούθως τὸ ὅριον Θηβῶν καὶ Εὐρίπου (Εὐβοίας) μετὰ τῶν νήσων Ἄνδρου, Κέω, Μήλου κλπ., ἡ Δωδεκάνησος (Κυκλάδες), ἡ Μυτιλήνη, ἡ Χίος, ἡ Σάμος, ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς μετὰ τῆς Στροβίλου, ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος.

Μετὰ ταῦτα, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ ὁρίου Ἀθηνῶν, ὁ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς ἀναγράφει τὰς περιφερείας τῆς ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας, μνημονεύων τὰς ἐπαρχίας Λεβαχάτων καὶ Βλαχίας μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Δημητριάδος, τῶν δύο Ἁλμυρῶν, τῶν ἐπισκέψεων Ῥεβενίκου καὶ Φερσάλων καὶ Δομοκοῦ καὶ Βεσαίνης, ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν χαρτουλαράτων Ἐξεροῦ καὶ Δοβροχουβίστης, τὴν πόλιν τῶν Τρικάλων, τὴν ἐπαρχίαν Λαρίσης καὶ τὴν ἐπίσκεψιν Πλαταμῶνος.

Ἡ τετάρτη ὁμὰς περιελάμβανε τὰς θρακικὰς περιοχὰς μέχρι τοῦ Αἵμου. Πρῶτον ἤρχετο τὸ παλαιὸν θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Χοιροβάκχων, τῆς πόλεως τῆς Σηλυβρίας καὶ τῶν ἐπισκέψεων Τζουρουλοῦ καὶ Θεοδωρουπόλεως καὶ Μεσσήνης, Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Βουλγαροφύγου. Ἠκολούθουν αἱ ἐπαρχίαι Χερρονήσου πρὸς νότον, Ἀδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου βορειότερον καὶ Ἀγχιάλου, κατὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Τελευταῖον ἤρχετο τὸ τετραμερὲς θέμα Φιλιππουπόλεως, Βερόης, Μόρρας, καὶ Ἀχριδοῦς.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὁ συντάκττης διαπεραιοῦται διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς Βιθυνίας, ὅπου ἔκειτο ἡ ἐπαρχία Μεσοθυνίας καὶ ἡ ἐπίσκεψις Δαματρύος. Κατευθυνόμενος πρὸς νότον, συναντᾷ τὴν ἐπαρχίαν Νικομηδείας καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ὑπαγομένην ἐπίσκεψιν Πυλῶν καὶ Πυθίων. Δυτικώτερον ἔρχεται τὸ θέμα Ὀψικίου καὶ Αἰγαίου μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Λοπαδίου καὶ Ἀπολλωνιάδος, νοτίως δὲ τούτων ἡ ἐπαρχία Ἀχυράους. Κατὰ τὴν δυτικὴν ἀκτήν, ἔναντι τῆς Λέσβου, εὑρίσκεται ἡ περιφέρεια Ἀτραμυττίου. Ἀκολούθως, διασπῶν πρὸς στιγμὴν τὴν γεωγραφικὴν ἑνότητα, ὁ συντάκτης τοῦ χρυσοβούλλου ἀναγράφει τὸ θέμα Μυλάσης καὶ Μελανουδίου, ἐπανερχόμενος δὲ βορειότερον καὶ οἱονεὶ ἐπανασυνδέων τὴν ταραχθεῖσαν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

τάξιν, μνημονεύει τὰ θέματα Μαιάνδρου, Νεοκάστρων καὶ Φιλαδελφείας. Ἀκολουθῶν τέλος τὴν διὰ Φιλαδελφείας καὶ Λαοδικείας μεσογειακὴν ὁδόν, καταλήγει εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀτταλείας, Σελευκείας, Ἀντιοχείας τῆς ἐπὶ τῷ Κράγῳ καὶ τῆς Λαοδικείας. Τελευταία ἀναγράφεται ἡ μεγάλη Ἀντιόχεια τῆς Συρίας.

Ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, οἵαν παριστάνει αὐτὴν τὸ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ΄, ἐμφανίζει κατακερματισμὸν εἰς τὸ ἔπακρον τῶν παλαιοτέρων διοικητικῶν περιφερειῶν. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναί τι τὸ ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸν τῆς κρισίμου ταύτης ἐποχῆς τοῦ ΙΒ΄ λήγοντος αἰῶνος, καθ᾿ ἣν ἐπικρατοῦν κεντρόφυγες δυνάμεις καὶ ἡ Αὐτοκρατορία φέρεται πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διάσπασιν καὶ τὴν κατάρρευσιν. Εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς κυρίως ἐπαρχίας τὰ συμπτώματα ταῦτα παρατηροῦνται ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄. Ὑπερβολικὸν πάντως εἶναι τὸ γραφὲν ὅτι «ἡ διαρρύθμισις τῶν δυτικῶν θεμάτων, οἵα παρουσιάζεται εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ΄ τοῦ 1198, πρέπει νὰ εἶναι ἔργον κατὰ μέγα τοὐλάχιστον μέρος τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου, συντελεσθὲν τοῦτο μὲν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμου καὶ ἕνεκα τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, τοῦτο δὲ μετὰ τὸ εὐτυχὲς αὐτοῦ τέρμα καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῶν τέως εἰς τὸ κράτος τοῦ Σαμουὴλ ἀνηκουσῶν χωρῶν, αἵτινες ἔπρεπε νὰ ὀργανωθῶσι διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς»[1]. Εἰς τὴν προϊοῦσαν κατάτμησιν δὲν διακρίνομεν συνειδητὴν μεταρρυθμιστικὴν προσπάθειαν, ἀλλ᾿ ἀποσύνθεσιν, ἡ ὁποία εἶναι ἀπότοκος γενικωτέρας ῥοπῆς καὶ ἡ ὁποία, ἄλλοτε ἐπιδεινουμένη, ἄλλοτε ἀνακοπτομένη, καταλήγει εἰς τὸν κατακερματισμὸν τοῦ 1198.

Ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης πάντων τῶν στοιχείων τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ΄ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς πληροφορίας ἄλλων ἄλλης φύσεως πηγῶν προέκυψε σαφῶς ὅτι εἰς τὰς γενικάς της γραμμὰς ἡ εἰκών, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει τὸ ἔγγραφον τοῦτο, δὲν ἀφίσταται οὐσιωδῶς τῆς πραγματικότητος. Ὑπάρχουν βεβαίως ἐν τῇ μακρᾷ ἀπαριθμήσει τῶν βυζαντινῶν διοικητικῶν περιφερειῶν σημεῖα σκοτεινὰ καὶ ἀμφισβητήσιμα : ὅσα ἀναφέρονται εἰς τμήματα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐδάφους, ὅπου ἡ βουλγαρικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ σερβικὴ χειραφέτησις ἢ ἄλλαι χωρισταὶ ἐνέργειαι ἐδημιούργησαν διαφορετικὰς πραγματικὰς καταστάσεις· ὅσα καταφανῶς ὀφείλονται εἰς τὴν πλημμελῆ ὁρολογίαν, ὡς αὕτη παρεδόθη ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ κειμένου· ἄλλα τέλος, πρὸς τὰ ὁποῖα μετ᾿ ἐπιφυλάξεως πρέπει νὰ ἀποβλέψῃ ὁ ἐρευνητὴς ὡς παρέχοντα πληροφορίας ἥκιστα πιθανάς.

---

[1] Στ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 414. Πρβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ G. Ostrogorsky, Geschichte des byz. Staates, σελ. 221, σημ. 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212

Παρὰ τὰς ἀτελείας ταύτας, τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ 1198 δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς βάσις διὰ πᾶσαν περαιτέρω διερεύνησιν, πολλῷ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον ὁ συντάξας τὸ ἔγγραφον εἶχεν ἀναμφισβητήτως πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπισήμους πηγὰς τῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας, δημοσιονομικοῦ πιθανώτατα χαρακτῆρος, ἴσως αὐτὸ τοῦτο τὸ κεντρικὸν ἐδαφονόμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1]. Ἡ μελέτη καὶ ἄλλου πολυτίμου κειμένου, τῆς Partitio Romaniæ, θέλει διαφωτίσει τὸ πρόβλημα τῆς καθ᾽ ὅλου ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, μικρὸν πρὸ τῆς καταλύσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Λατίνων τῆς Τετάρτης Σταυροφορίας (1204). Ἡ ἔρευνα τοῦ ἐγγράφου τούτου θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τῆς παρούσης ἐργασίας.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

---

[1] Περὶ τούτου βλ. Fr. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, σελ. 92 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:33:56 EEST - 167.114.118.212